

Mgr. Lukáš Vomlela, Ph.D.

ZÁKLADY POLITICKÉ VĚDY A REGIONÁLNÍ POLITIKA

ÚVSSP

Slide č. 3 shrnutí nedemokratických režimů

PŘEDNÁŠKA - DEMOKRACIE

Typ	Znaky
<i>Totalitní režimy</i>	1) Monizmus, 2) ideologie, 3)mobilizace
<i>Autoritativní režimy</i>	1) Limitovaný pluralizmus v různých sférách, 2) mentalita, 3) depolitizace, 4) vůdce, či výjimečně malá skupina uplatňuje moc ve formálně nepřilíš jasných, ovšem předvídatelných hranicích.
<i>Posttotalitní režimy</i>	1) Limitovaný pluralizmus v nepolitických sférách, 2) ideologie stále oficiálně určující, ovšem s výrazně oslabeným účinkem 3) mobilizace se mění v rutinu a projev konformity, 4) vládnoucí elita ztrácí revoluční étos a stává se byrokratičtější a technokratičtější.
<i>Sultanistické režimy</i>	1) Despotická intervence vládce (sultána) do různých sfér nerespektující žádná legální pravidla ani hranice, 2) glorifikace vládce bez silné ideologické nebo mentální báze, 3) spíše nižší mobilizace ovšem s příležitostnými výkyvy k posílení vládcova kultu, 4) vysoce personalizované vůdcovství spojené s dynastickými tendencemi, nepotizmem a klientelizmem.

Převzato:

HLOUŠEK, Vít – KOPEČEK, Lubomír – ŠEDO, Jakub: *Politické systémy*. Brno

DISKUSE

DEFINICE DEMOKRACIE – TEORETICKÉ VYMEZENÍ

- ✘ Abraham Lincoln „vláda lidu, prostřednictvím lidu a pro lid“
 - + Tato definice vycházela z klasického řeckého pojetí
 - + Démokritos z Abdéry
- ✘ Lincolnova definice
 - + „vláda lidu“ je mocí z lidu, a to nejenom proto, že zahrnuje celý lid, ale rovněž proto, že získává legitimitu díky podpoře lidu.
 - + „vláda prostřednictvím lidu“ - výkon moci lidem, tzn. Široké účasti lidu na procesu vládnutí
 - + „vláda pro lid“ – snaha působit pro společné blaho všech lidí a zajištění práv jednotlivců

DEMOKRACIE - JEDNOZNAČNÝ POJEM?

- ✘ G. Sartori: „Zatemnění pojmu demokracie“
 - + „Vláda lidu“ může být chápána tak, že **lid si vládne sám** (tj. přímá demokracie) , nebo i tak, že lid je **pouhým objektem vlády**, nebo vláda vychází z lidu, a vláda svou zákonnost odvozuje ze souhlasu lidu. (Podle Sartoriho první složka obsahuje několik možných forem)
 - + „vláda prostřednictvím lidu“ je příliš nejasná na to, aby se dala specifikovat
 - + „vláda pro lid“ – nejjasnější ze 3 složek – znamená vládu pro dobro lidu, v jeho prospěch. Přesto i tato formulace může být zneužitelná (např. komunistické země)
- ✘ **Problémem je problematičnost jednotného chápání pojmu demokracie**
- ✘ **Obecný konsenzus okolo výkladu je v současnosti prakticky nemožný.**

GENEZE DEMOKRACIE V HISTORICKÉ PERSPEKTIVĚ

- ✘ Klasické demokracie
 - + Řecké městské státy
 - + Řím
 - + Středověké, italské městské státy
- ✘ Druhá transformace (18. a 19. století):
 - + (transformace od městského státu k národnímu státu, tento typ byl spojen se zastupitelskou formou vlády a myšlenkou politické rovnosti).
- ✘ Třetí vlna transformace (R. Dahl)
 - + Spojena s řešením problémů, se kterými se demokracie setkávala ke konci 20. století. Možnost použití telekomunikačních a informačních technologií (Dahl, blízko ke stoupencům participační teorie demokracie – snaha zvýšit aktivní účast lidí na demokratickém rozhodovacím procesu).

DEMOKRACIE

× DEMOKRACIE

- × Starověké Řecko, Řím, Itálie – renesance – chyběly jim 3 základní politické instituce – celostátní parlament se sestávající z volených zástupců a lidem zvolené místní vlády, jež by byly podřazeny vládě celostátní. Systém, který by kombinoval demokracii na místní úrovni s parlamentem voleným všemi občany.
- × Skandinávie – místní shromáždění – v roce 930 – na Islandu Althing – shromáždění nadřazeno místním shromážděním.

LIMITY STAROVĚKÉ DEMOKRACIE

- ✘ velké nerovnosti – otroci, ženy
- ✘ parlamenty často byli vůči panovníkovi ve slabším postavení
- ✘ zástupci nezastupovali všechny obyvatele
- ✘ politická opozice – nedostatek legitimacy a legálnosti

VÝHODY DEMOKRACIE

- × 1. Zabraňuje vzniku tyranie
- × 2. Zajišťuje základní práva
- × 3. Zajišťuje všeobecnou svobodu
- × 4. Umožňuje lidem, aby rozhodovali sami o sobě
- × 5. Umožňuje mravní samostatnost
- × 6. Umožňuje mravní rozvoj člověka
- × 7. Chrání základní osobní zájmy lidí
- × 8. Zajišťuje politickou rovnost
- × **Moderní demokracie kromě toho:**
 - + 9. Usiluje o mír
 - + 10. Usiluje o prosperitu

KONCEPTY DEMOKRACIE

- × **Rozmanitost teorií demokracie**
 - + **Normativně zaměřené demokratické teorie**
(založeny na hodnotovém pojmání demokracie – zkoumají k jakým cílům a ideálům má daný systém směřovat, jaké mechanismy využívat a o jaké hodnoty se má opírat)
 - + **Empiricky orientované** (hledají „praktičtější odpovědi – jak daný politický systém funguje, na základě sledování konkrétních politických systémů pak formulují obecnou teorii)...
 - + **Většina teorií kombinuje oba přístupy.**

ZÁKLADNÍ KONCEPTY DEMOKRACIE

- × Zastupitelská demokracie
- × Přímá demokracie (participační demokracie)
 - + (Obě skupiny zahrnují mnoho různorodých forem)

LIBERÁLNÍ DEMOKRACIE

- ✘ Koncept zastupitelské demokracie – vychází z předpokladu, že „*občané nevykonávají moc přímo, ale prostřednictvím volených zástupců, kteří reprezentují jejich zájmy*“.
- ✘ Základní instituce – parlament, politické strany, volný poslanecký mandát a všeobecné volební právo.
- ✘ Idea – spojená s Johnem Lockem (Předdemokratický liberalizmus)
- ✘ Idea se vyvinula v koncepci, kterou můžeme nazvat liberální demokracií)

VARIANTY LIBERÁLNÍ DEMOKRACIE

- ✘ **Protektivní demokracie** – vychází z Locka, odpovědnost vlády za ochranu přirozených práv občanů. Má silně individualistický charakter (ochrana svobody člověka). K jejím základním pilířům patří princip dělby moci, garance politických práv občanů, separace státu a občanské společnosti založené na soukromém vlastnictví a tržní ekonomice (Jeremy Bentham a James Mill)
- ✘ **Vývojová demokracie** – důraz především na rovnost občanů, která má doplňovat liberalizmus kladoucí důraz na svobodu jednotlivců. Pro zajištění rovnosti je nutná aktivnější role státu (John Stuart Mill, Alexis de Tocqueville)
- ✘ **Kritika liberální demokracie**
 - + Marxisté, Teorie elit – Mosca, Pareto, Michels)
 - + Rozvoj teorie elit poté vyústil v revizi teorie demokracie – Joseph Schumpeter, 40. leta 20. století – pro demokracii je klíčový prvek konkurence, který zajišťují soutěživé volby. Ty jsou mechanismem pro obměnu elit u moci a možnost výběru mezi různými alternativami.
 - + Legální demokracie – 70. leta a 80. leta 20. století – vzestup neoliberální politiky – kritika přílišné expanze sociálního státu. Východisko hledají v omezení funkcí státu na minimum. Základní ochranu občanů má poskytovat vláda zákona. (Fridrich August von Hayek a Robert Nozick).

EMPIRICKÉ KONCEPTY ZASTUPITELSKÉ DEMOKRACIE

PLURALISMUS

- × Značně heterogenní teorie.
- × V každé demokratické společnosti existuje **mnoho center politické moci** (nejen politické, ale i ekonomické atd.). Tato centra představují **různé skupiny**. Ty jsou propojeny různými **vazbami, ale i konflikty**.
- × Soupeření těchto skupin zabraňuje monopolizaci politického prostoru napomáhá fungování a udržení demokratického systému.
- × Teorie POLYARCHIE (Viz další snímky)

(NEO)KORPORATIVIZMUS

- ✘ Vymezen proti pluralizmu
- ✘ Neokorporativizmus (70. leta 20. století)
- ✘ Korporativizmus spjat s Mussoliniho Itálií, Dollfussovým Rakouskem atd.
- ✘ Ve 2. polovině 20. století „rehabilitace“ pojmu.
- ✘ Mezi státem a společností je zajištěn hierarchizovaný systém organizací (např. odbory, podnikatelská sdružení) s monopolem v dané oblasti, členství v těchto organizacích je zpravidla povinné. Uspořádání zajišťuje sociální stabilitu.

DALŠÍ TYPY MODELŮ DEMOKRACIE (EMPIRICKÝ PŘÍSTUP K TEORII DEMOKRACIE)

- ✘ Pluralizmus x (neo)korporativizmus
- ✘ Parlamentní demokracie x prezidentská demokracie (všechny státy kromě Švýcarska jsou zařaditelné)
- ✘ Westminsterská x konsensuální (konsociační) demokracie

ROBERT DAHL

- × **Podmínky plné demokracie:**
- × I. Rovné hlasovací právo
- × II. Účinná participace
- × III. Pochopení založené na informacích
- × IV. Konečná kontrola démosem (lid musí mít právo rozhodovat o tom, které otázky budou zahrnuty do rozhodovacího procesu)
- × V. Univerzálnost (všeobecné volební právo pro všechny dospělé jedince).

POLYARCHIE (ROBERT DAHL)

- × **Kritéria Polyarchické demokracie:**
- × 1) Volení státní úředníci (zástupci)
- × 2) Svobodné, spravedlivé a časté volby
- × 3) Všeobecné volební právo
- × 4) Právo ucházet se o úřad
- × 5) Svoboda projevu
- × 6) Alternativní zdroje informací
- × 7) Svoboda sdružování

AREND LIJPHART

- ✘ Vymezení typu **konsociační demokracie**
- ✘ Tento typ později revidován a označen za konsensuální demokracii
- ✘ Konsensuální demokracie stojí v protikladu s **Westminsterskou demokracií**.

WESTMINSTERSKÁ X KONSENSUÁLNÍ DEMOKRACIE

PŘEVZATO: HLOUŠEK, VÍT – KOPEČEK, LUBOMÍR – ŠEDO, JAKUB: *POLITICKÉ SYSTÉMY*. BRNO 2011, S. 71.

Institucionální rysy	Westminsterský model	Konsensuální model
Exekutiva	Koncentrace v rukou jednobarevné vlády	Široké koalice
Vztah legislativy a exekutivy	Dominance vlády nad parlamentem	Rovnováha mezi legislativou a exekutivou
Stranický systém	Bipartizmus	Multipartizmus
Volební systém	Většinový nebo disproporční	Poměrný
Systém zájmových skupin	Pluralistický	Korporativistický
Teritoriální uspořádání moci	Unitární a centralizovaný stát	Federální a decentralizovaný stát
Podoba legislativní moci	Jednokomorový, příp. asymetrický bikameralizmus	Symetrický bikameralizmus
Snadnost změnitelnosti ústavy	Flexibilita ústavy	Rigidita ústavy
Soudní kontrola ústavnosti	Absence	Soudní kontrola

POLITICKÉ REŽIMY

- ✘ **Režim** v politologii představuje **hodnotově neutrální pojem** a je používán k pojmenování **aspektu politického systému**. Politický režim je považován „za **normativní subsystém politického systému**. V nejširším chápání obsahuje všechny **hodnoty a systémové principy, strukturu autorit, formální i neformální pravidla politické hry** a z nich vyplývající závislosti mezi subjekty politiky.“ (Kubát 2004, s. 197-198)

POLITICKÉ REŽIMY

- × **Oblasti, jichž se týkají politické normy:**
- × získávání politické moci
- × organizace politické rivality
- × struktury nejvyšších orgánů státní moci
- × dělby moci
- × přijímání závazných rozhodnutí rozdělování statků a závazků
- × exekvování (vykonávání) politické odpovědnosti

POLITICKÉ REŽIMY

- × Čtyři základní pojetí režimů
- × demokratické a autokratické
- × konsensuální (konsociační) a majoritní (westminsterské)
- × parlamentní a prezidentské
- × autoritativní a totalitní

TYOLOGIE POLITICKÝCH REŽIMŮ

- × 1) Jakým způsobem dochází k dělbě moci mezi moc zákonodárnou a moc výkonnou.
- × 2) Povaha vztahů a propojení mezi exekutivními a legislativními institucemi.
- × 3) Sledování politických stran a stranických systémů
- × **Tři základní typy režimů:**
- × parlamentní režim
- × prezidentský režim
- × poloprezidentský režim

PARLAMENTNÍ REŽIM

- × Patří k nejčastějším typům politických systémů.
- × Úzká spolupráce mezi exekutivou a legislativou (sdílení moci)
- × Vláda závislá na parlamentní podpoře
- × Odpovědnost exekutivy vůči legislativnímu tělesu
- × Hlava státu jen za určitých podmínek disponuje možností rozpustit parlament
- × Funkce hlavy státu je oddělena od funkce předsedy vlády
- × Hlava státu představuje spíše slabšího aktéra (reprezentuje stát na venek, ceremoniální funkce)
- × V čistém parlamentarizmu prezident volen parlamentem, nebo kolegiem volitelů. Mnoho zemí od nepřímé volby prezidenta upustily.
- × Hlava státu jmenuje premiéra a na jeho návrh formálně jmenuje ministry.
- × Vláda musí požádat parlament o vyslovení důvěry.
- × Skutečnou výkonnou mocí disponuje vláda
- × Parlament může udělit tzv. **votum důvěry**, nebo **votum nedůvěry**.

PARLAMENTNÍ REŽIM

- × Podléhá častým modifikacím
- × Nejčastěji se můžeme setkat se 3 typy:
- × **1) Premiérský parlamentarismus** - vláda výrazně převažuje nad parlamentem.
- × **2) Parlamentarismus s převahou zákonodárného sboru** - převažuje parlament nad vládou.
- × 3) Mezi těmito typy se nachází tzv. **stranicky kontrolovaný parlamentarismus**, kde politické strany sehrávají klíčovou roli.
- × Další dělení pole vztahu premiéra k ostatním členům kabinetu na:
 - + prvního nad nerovnými
 - + prvního mezi nerovnými
 - + prvního mezi rovnými

PARLAMENTNÍ REŽIM

- ✘ Dělení podle vztahu premiéra s ostatními členy kabinetu:
- ✘ **prvního nad nerovnými:** (hlavní představitel výkonné moci je vůdcem strany, který takřka nemůže být sesazen parlamentním hlasováním, protože poslanci jsou jeho stranickými podřízenými a podle svého uvážení jmenuje a odvolává členy kabinetu),
- ✘ **prvního mezi nerovnými:** (nemusí být oficiálním vůdcem strany, přesto ho parlament sesadí jen stěží, mění složení svého kabinetu, ale sám zůstává),
- ✘ **prvního mezi rovnými:** (stojí a padá se svými ministry, má nad nimi malou kontrolu a musí akceptovat takové složení své vlády, které mu je vnuceno).“
- ✘ KUBÁT: *Politické režimy...* c. d., s. 203.

PREZIDENTSKÝ REŽIM

- ✘ Postaven na odlišných principech, než parlamentní režim.
- ✘ Výkonná moc a zákonodárná moc - striktně odděleny a situovány v odlišných rovinách.
- ✘ Parlament má v legislativní oblasti velmi silné pravomoci, ale v oblasti exekutivy nemá žádné podstatné nástroje.
- ✘ Prezident - hlavou státu a předsedou vlády. Je jediným disponentem výkonné moci, ale **nemá žádné zákonodárné možnosti**.
- ✘ Prezident jmenuje jednotlivé členy vlády a ostatní úředníky, jednotliví členové vlády jsou odpovědni pouze prezidentovi.
- ✘ Prezident získává mandát v přímých volbách.
- ✘ Prezident nemá možnost rozpustit parlament a nepodílí se na jeho činnosti.
- ✘ **Systém brzd a protivah (*checks and ballances*), - vzájemné omezování se moci zákonodární, výkonné a soudní.** Prezident pro některá svá rozhodnutí musí získat souhlas parlamentu a naopak parlament pro některá rozhodnutí musí získat souhlas prezidenta.
- ✘ Důležitá role a podoba politických stran
- ✘ Prezidencialismus můžeme vydělit na dva základní typy:
 - + a) severoamerický prezidencialismus
 - + b) jihoamerický prezidencialismus

POLOPREZIDENTSKÝ REŽIM

- ✘ Kombinuje rysy parlamentarizmu a prezidencializmu.
- ✘ Nejsilnějším aktérem – přímo volený prezident.
- ✘ Vykonává funkci hlavy státu a šéfa exekutivy. O výkonnou moc se dělí s vládou, v jejímž čele stojí premiér.
- ✘ Prezident disponuje nejvýznamnějšími ústavními pravomocemi.
- ✘ Vláda je odpovědná parlamentu.
- ✘ **Kohabitace (nucené soužití).**
- ✘ Prezident může parlament rozpustit.
- ✘ M. Shugart a J. Carey (dělení poloprezidentského režimu na:
 - + **Premiérsko-prezidentský režim**
 - + **Prezidentsko-parlamentní režim**
- ✘ **Tři základní vlastnosti poloprezidentského režimu**
 - + „dělba moci je zde provedena v duchu výrazné převahy moci výkonné nad mocí zákonodárnou
 - + hlava státu hraje důležitou politickou roli a účastní se výkonu moci
 - + existují dva aktivní subjekty exekutivy – prezident a vláda – v čele s premiérem.“

SHRNUTÍ

	<u>Parlamentní režim</u>	<u>Prezidentský režim</u>	<u>Poloprezidentský režim</u>
Kdo má reálnou výkonnou moc?	Vláda	Prezident	Prezident + vláda
Jak je volen prezident?	Nepřímo /(modifikaci v tomto případě představuje přímá volba prezidenta)	Přímo	přímo
Kdo reálně sestavuje vládu?	parlament	Prezident	Prezident + parlament
Co rozhoduje o trvání vlády?	Důvěra v parlamentu	Vůle prezidenta	Důvěra prezidenta + parlamentu
Politická odpovědnost prezidenta	Není	Není	Není
Politická odpovědnost	Před parlamentem	---	Před parlamentem a prezidentem

ŠVÝCARSKÝ REŽIM

- ✘ Specifický typ, nespadá mezi 3 základní režimy
- ✘ Není zakotven princip dělby moci. Zásada její jednodušnosti. Parlament – jediný disponent moci (uplatňuje legislativní i exekutivní kompetence).
- ✘ Vláda představuje druh parlamentního výboru, který má za úkol vyřizovat administraci.
- ✘ instituty referend, lidových zákonodárných iniciativ a suspenzivních vet
- ✘ minimální soutěž mezi politickými stranami
- ✘ Vládu tvoří sedmičlenná Federální rada.
- ✘ Je sestavena na základě několika kritérií. Politické strany rozdělují křesla ve vládě pomocí tzv. „magické formule“ 2:2:2:1.
- ✘ Kritéria:
 - + politické - parlamentní dělba vládních postů mezi čtyři politické strany (viz výše),
 - + kantonální – tři největší kantony – vždy účast na vládě (Curych, Basilej a Vaud),
 - + Jazykové – nejméně 2 ministři – musí reprezentovat jazykové menšiny,

ŠVÝCARSKÝ REŽIM

- ✘ Neexistuje institut vota nedůvěry
- ✘ Není funkce předsedy vlády, rovnost mezi jednotlivými ministry.
- ✘ Prezident není hlavou státu, tuto funkci plní je sedmičlenná „Federální rada“.
- ✘ Prezident vykonává svou funkci po dobu jednoho roku, poté je nahrazen jiným ministrem, který ve vládě působí nejdéle.
- ✘ Švýcarský režim se vyznačuje třemi základními vlastnostmi:
 - + 1) Není zde prováděna dělba moci.
 - + 2) Jsou zavedeny mnohé mechanismy přímé demokracie.
 - + 3) Švýcarský režim je postaven na modelu konsenzuálního, bezkonfliktního systému.

PŘÍMÁ DEMOKRACIE

- × „Předklasické období“ Athénská demokracie
- × Participační teorie (počátek 18. století)
 - + J. J. Rousseau (na pomezí zastupitelské demokracie a přímé). Koncepce suverenity lidu, který by měl svou moc vykonávat přímo.
 - × Představa obecné vůle, která je společná pro celé společenství a proto je vždy správná a neomylná.
 - × Každý se musí obecné vůli podřídít, a orgány vlády představují je výraz této obecné vůle lidu.

PARTICIPAČNÍ TEORIE DEMOKRACIE

× Karl Marx

- + Koncept liberální demokracie podvod, který maskuje, že ve společnosti probíhá neustálý třídní boj
- + Každý stát je nástrojem utlačování jedné třídy druhou.
- + Diktatura proletariátu – koncipována jako skutečná demokracie se silnými participačními prvky (decentralizace organizací, stát bez byrokracie, represivních složek a odvolatelnost volených zástupců). Podoba této koncepce vyústila v totalitní režim v SSSR.

PARTICIPAČNÍ MODEL

- ✘ Dodnes proud je velmi nejednotný
- ✘ 60. leta 20. století – Nová levice – propojení některých marxistických ideálů s myšlenkou participační demokracií. (Crawford B. Macpherson, Carol Paterman). Tento proud kritizoval západní liberální demokracie a východní blok.
- ✘ Kritika východního bloku – byrokratizace režimů, likvidace občanských svobod a nemožnost participační praxe. Kořeny těchto problémů nová levice viděla již v Marxově konceptu státu a společnosti.
- ✘ Nová levice – účast občana by měla probíhat nejen ve volbách, klíčová představa participačního samosprávného společenství, v němž se občané přímo podílejí na řízení klíčových sociálních institucí
 - ✘ Stranický systém (stranické vedení odpovědno členům strany), Institucionální systém má být otevřen, tak, a bylo možné maximálně vyzkoušet různé politické formy.
- ✘ Podobné ideje „samosprávný socializmus“ v Jugoslávii v letech 1949 až 1991.

NÁSTROJE PŘÍMÉ DEMOKRACIE

- × Referendum (obligatorní, fakultativní)
- × Lidové iniciativy